

گردشگری روستایی راهبردی برای تحقق توسعه روستایی

(مورد مطالعه: فقر روستاهای دهستان میشخاص از توابع بخش سیوان، شهرستان ایلام)

سجاد شرافت^۱ مصطفی ازکیا^{۲*} منصور وثوقی^۳ سید محمد سید میرزایی^۴

۱. دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران
۲. استاد گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران
۳. استاد گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران
۴. استاد گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

چکیده

یکی از راهبردهای توسعه روستایی که نتایج مثبتی در اغلب کشورها داشته است، راهبرد گردشگری روستایی است. مقاله حاضر به گردشگری روستایی به عنوان راهبردی برای تحقق توسعه روستایی پرداخته است. فرض مطالعه بر این است که گردشگری روستایی می‌تواند تأثیر مثبتی بر توسعه روستایی و کاهش فقر بگذارد. در این پژوهش اثرات گردشگری بر توسعه روستایی و فقر خانوارهای روستایی دهستان میشخاص، بخش سیوان از توابع شهرستان ایلام مورد بررسی قرار گرفته است. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش انجام، توصیفی تحلیلی است. برای گردآوری داده‌ها از روش‌های اسنادی (کتابخانه‌ای) و میدانی (پرسشنامه محقق ساخته، مشاهده و مصاحبه) استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق شامل سرپرستان هشت روستای گردشگری دهستان میشخاص می‌باشد و دارای بیشترین حجم گردشگر می‌باشند که تعداد آنها به ۱۶۳۸ خانوار است. حجم نمونه با استفاده از جدول اچ. اس بولا ۳۲۵ نفر برآورد شده که جهت اطمینان بیشتر ۳۳۵ نفر در مطالعه شرکت داده شدند. شیوه نمونه‌گیری به صورت طبقه‌ای چند مرحله‌ای بوده است. بدین ترتیب که کل روستاهای دهستان میشخاص (۸ روستا) را مشخص کرده و بنا بر تناسب جمعیتی از هر روستا به روش تصادفی ساده نمونه‌گیری به عمل آمد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از نرم‌افزار آماری SPSS و از آمارهای توصیفی (نمودارها، جداول توزیع فراوانی) و آمارهای استنباطی (آزمون T، F و رگرسیون چند متغیره، تحلیل مسیر و غیره) استفاده شده است. پایایی پرسش‌نامه با استفاده از نظر متخصصین، کارشناسان و سه تن از اساتید دانشگاه مورد تأیید قرار گرفت. جهت اندازه‌گیری روایی متغیرها، از آلفای کرونباخ (۰/۷۷) استفاده شد. بررسی مدل برازش رگرسیونی عوامل تأثیرگذار در کاهش فقر و توسعه روستایی در اثر توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه مشارکت‌کنندگان در تحقیق نشان داد که ضریب تعیین ۰/۷۹۹ بوده و نشان دهنده ضریب تأثیر مثبت در جوامع مورد مطالعه در ابعاد متغیرهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی است. بنابراین می‌توان گفت که توسعه گردشگری با توجه به ایجاد رابطه با ابعاد توسعه روستایی نقش مهمی در کاهش فقر روستایی ایفا کرده است. نتایج تحلیل مسیر نشان می‌دهد که همه ابعاد گردشگری روستایی مورد بررسی، اثرات مستقیمی بر فقر روستایی دارند. بیشترین اثر مستقیم متعلق به بعد اقتصادی (۰,۲۸) و کمترین اثر متعلق به بعد کالبدی (۰,۱۱) است.

واژه‌های کلیدی: گردشگری روستایی، توسعه روستایی، فقر، ایلام.

مقدمه و طرح مسأله

نقش و جایگاه روستاها در فرایند توسعه در مقیاس محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی و همچنین پیامدهای توسعه نیافتگی مناطق روستایی چون فقر گسترده، نابرابری فزاینده، بیکاری، مهاجرت، حاشینه نشینی و... موجب توجه به توسعه روستایی و حتی تقدم آن به توسعه شهری شده است (ازکیا و غفاری، ۱۹:۱۳۸۳). یکی از مسائلی که کشورهای توسعه نیافته و در حال توسعه درگیر آن هستند مسأله فقر به طور عام و فقر روستایی به طور اخص می‌باشد (ازکیا، ۳۶:۱۳۸۴). امروزه ۱/۲ میلیارد نفر از مردم جهان در فقر شدید به سر می‌برند. بیشتر این جمعیت (۷۵ درصد) در نواحی روستایی زندگی می‌کنند و علی‌رغم مهاجرت روستا به شهر و افزایش فقر شهری، درصد فقرا در نواحی روستایی هنوز در سطح بالایی باقی مانده است؛ به طوری که تخمین می‌زنند که تا سال ۲۰۲۰، حدود ۶۰ درصد از فقرا، روستایی خواهند بود (رهنما، ۱۳۸۵: ۱۱). در ایران همانند دیگر کشورهای در حال توسعه درصد بسیار بالایی از کسانی که در زیر خط فقر زندگی می‌کنند، ساکن روستاها هستند که بیانگر شکاف عمیق از لحاظ نابرابری در بین جمعیت روستایی و شهری است (قرنی آرانی، ۱۲۱:۱۳۹۴). و همچنین سطوح اجتماعی-اقتصادی نابرابری در این حوزه سرزمینی زیاد می‌باشد، در حالی که آمار رسمی از فقر درآمد، حدود ۱۸ درصد است. کارشناسان معتقدند که در حال حاضر بیش از ۳۵ درصد جمعیت، زیر خط فقر مطلق و بیش از ۵۰ درصد کل جمعیت زیر خط فقر نسبی قرار دارند (عبداللهی و بشیری موسوی، ۹: ۱۳۹۴). در کشور ایران اقتصاد متکی به نفت موجب رکود بخش کشاورزی، مهاجرت روستاییان و از بین رفتن بخش زراعی و نهایتاً نابودی بسیاری از روستاها، زاغه نشینی در شهرها و تداوم فقر و محرومیت شده است. به منظور مقابله با این معضلات و برای رونق بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی و ایجاد رشد و توسعه‌ای هماهنگ باید دنبال راه‌حل‌های اقتصادی جایگزین رفت؛ یکی از این روش‌ها صنعت گردشگری است که اغلب کشورها به ویژه کشورهایی که به لحاظ موقعیت مکانی از این مزیت برخوردارند، آن را در برنامه توسعه ملی خود گنجانده‌اند (فرهادیان و همکاران، ۲۸:۱۳۹۵). صنعت گردشگری سومین پدیده اقتصادی پویا و در حال توسعه پس از صنایع نفت و خودرو به شمار می‌رود و سازمان توسعه و همکاری جهانی این صنعت را پس از بانکداری، دومین بخش خدمات در تجارت بین‌الملل خوانده است (سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۱، ۲۰۰۵).

یکی از انواع گردشگری، گردشگری روستایی است. گردشگری روستایی ابزاری برای توسعه مناطق روستایی و به عنوان یک منبع مالی جدید، وضعیت اقتصادی مردم محلی را بهبود بخشیده و به عنوان منبعی در خصوص زدودن فقر (لی و چانگ^۲، ۲۰۰۸: ۱۸۵؛ گائوتزی و نیچ کامپ^۳، ۲۰۰۶)، افزایش اشتغال، کاهش نرخ بیکاری و افزایش درآمد برای مردم مناطق روستایی در نظر گرفته می‌شود (سبل^۴، ۲۰۱۰: ۱۴۲). گردشگری روستایی نقش فزاینده‌ای در اقتصاد محلی ایفا کرده و بخشی از تغییر ساختار جهانی را رقم زده است (کوک^۵، ۲۰۱۳: ۲)؛ از این رو در سال‌های اخیر گردشگری روستایی در بسیاری از کشورهای جهان مورد استقبال قرار گرفته و از روند رو به رشدی برخوردار بوده است (سنایسکا^۶ و همکاران، ۲۰۱۴: ۲۱۸) و کشورها

¹. OECD

². Lee & Chang

³. Giaoutzi & Nijkamp

⁴. Sebele

⁵. Kock

⁶. Senieska

علاقه‌مندان که این نوع از صنعت گردشگری را به دلیل آثار مثبت آن بر اقتصاد ملی، منطقه‌ای و محلی گسترش دهند و از آن به عنوان ابزاری برای کاهش فقر و توسعه همه جانبه بهره‌مند شوند (گیامپیکالی و کالیس^۱، ۲۰۱۲: ۱۰۱). گردشگری روستایی در مقایسه با دیگر بخش‌های اقتصادی مزایای بسیاری دارد که آن را به ابزاری مؤثر برای از بین بردن فقر تبدیل می‌کند. گرچه تحقق آن تا حد زیادی مستلزم این است که دستور کار فقر به طور مشخص‌تری در برنامه‌ها و استراتژی‌های ملی گردشگری برای تقویت مشارکت و فرصت‌های بیشتر برای قشر فقیر گنجانده شود. رویکردهای موجود در تحقیقات گردشگری سنتی در سال‌های اخیر به علت کمبود توجه به مسأله معیشت و کاهش فقر روستایی بسیار مورد انتقاد بوده‌اند. برخی اعتقاد دارند که این کمبود و نقص می‌تواند با استفاده از رویکرد معیشت پایدار برای هدایت و تحلیل نقش گردشگری در کاهش فقر و توسعه پایدار روستایی مورد توجه قرار گرفته و بر طرف شود (سیر و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۰). توسعه گردشگری در نواحی روستایی با پیامدهای مثبت خود مانند متنوع سازی اقتصاد روستایی، زمینه سازی برای رشد اقتصاد روستایی، اشتغال‌زایی و توزیع بهینه اشتغال و افزایش درآمد خانوارهای روستایی، کاهش فقر و مهاجرت‌های روستایی و امکان جمعیت پذیری و بهبود زیر ساخت‌ها می‌تواند به عنوان ابزاری برای توسعه پایدار روستایی به کار رود (پاپ زن و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۰؛ مطیعی لنگرودی، ۱۳۷۵: ۸۵؛ قادری، ۱۳۸۳: ۴۰؛ هولند و همکاران^۲، ۲۰۰۳: ۱۵؛ باتلر و همکاران^۳، ۱۹۹۸: ۲۰؛ سبل و همکاران^۴، ۲۰۱۰: ۱۴۰ به نقل از شوکتی آقمقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۵). آمارها نشان می‌دهد نرخ رشد گردشگران به مناطق روستایی در مناطق مختلف جهان طی ۱۰ سال اخیر به صورت زیر بوده است: اروپا ۵۲ درصد، آفریقا ۸/۱ درصد، خاورمیانه ۴/۱ درصد، آسیای جنوبی ۹/۴ درصد، جنوب شرق آسیا ۱۰/۸ درصد، آفریقای جنوبی ۵/۴ درصد و دیگر مناطق جهان ۴/۳ درصد بوده است (استفانویچ^۵، ۲۰۱۰ به نقل از نجارزاده و نعمت‌اللهی، ۱۳۹۵: ۲۲۶). در همین راستا پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۳۰ تعداد گردشگران بین‌المللی به ۱/۸ میلیارد نفر برسند. سالانه حدود ۶۰۰ میلیون نفر از نقاط دیدنی کشورهای مختلف بازدید می‌کنند؛ اما در این بین سهم ایران حدود ۲ میلیون نفر است (سازمان تجارت جهانی^۶، ۲۰۰۸). در سال ۲۰۱۰ میلادی درآمد حاصل از گردشگر ورودی به ایران حدود ۲/۴ میلیارد دلار به عبارتی ۲/۵ درصد از کل صادرات ایران بوده است و طبق پیش‌بینی شورای جهانی سفر و گردشگری، این رقم در سال ۲۰۲۰ به حدود ۵/۱ میلیارد دلار می‌رسد (سازمان تجارت جهانی، ۲۰۱۱ به نقل از دهکردی و کلانتری، ۱۳۹۰: ۳). بنابراین این حجم از تبدلات مالی می‌تواند به مثابه یکی از گزینه‌های مناسب برای درآمدزایی و ایجاد اشتغال، کاهش فقر و دگرگونی‌های مثبت در جوامع روستایی در نظر گرفته شود. توجه به جایگاه صنعت گردشگری در توسعه جوامع محلی، به ویژه نواحی روستایی از آن رو اهمیت دارد که می‌توان با بهره‌گیری از منابع طبیعی و انسانی، علاوه بر امکان رشد اقتصادی، به ترویج بخش کشاورزی، تولید صنایع دستی، کاهش فقر و نابرابری روستایی پرداخت و گامی در مسیر بهبود شرایط زیست محیطی و پاس داشت میراث فرهنگی و بومی و آداب و رسوم محلی برداشت. گردشگری روستایی از یک سو، راه حل برخی از مشکلات از قبیل نرخ بالای

^۱ . Giampiccoli & Kalis

^۲ . Holland et al

^۳ . Butler et al

^۴ . Sebele

^۵ . Stefanovic

^۶ . WTO

بیکاری، مهاجرت‌های روستایی، وابستگی به بخش اولیه و... و از سوی دیگر، این فعالیت سبب تولید و توزیع مجدد درآمد و ایجاد اشتغال می‌شود (پالیدو و کاردنس^۱، ۲۰۱۱: ۲۵ به نقل از رومیانی و همکاران، ۸۳: ۱۳۹۵) و می‌توان گفت اشتغال خود منبع عمده درآمد و از عوامل تأثیرگذار در کاهش فقر روستایی به شمار می‌رود.

مروری بر مبانی نظری و پیشینه نگاشته‌ها

واژه توریسم، واژه‌ای فرانسوی که از ریشه تور گرفته شده است. تور در زبان فرانسه به معنای حرکت دورانی، عمل پیمودن، طی کردن، سیر کردن و گردش نمودن است (اعظمی و همکاران، ۲۷، ۱۳۹۵). گردشگری شامل تمام فعالیت‌هایی است که یک گردشگر به دلیل شخصی یا شغلی برای مدتی در مکانی غیر از جایی که در آن زندگی می‌کند انجام می‌دهد و رشد گسترده آن از جمله پیامدهای مهم اواخر قرن بیستم است که به عنوان گذرگاه توسعه علاوه بر تأمین نیاز گردشگران، تغییرات عمده‌ای در جامعه میزبان در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی به وجود می‌آورد (باری حصار و باختر، ۱۳۹۵: ۱۲۳)؛ و دارای شاخه‌های گوناگونی است که یکی از این شاخه‌ها گردشگری روستایی است. گردشگری روستایی به تمامی فعالیت‌ها و خدماتی گفته می‌شود که توسط کشاورزان، مردم و دولت‌ها برای تفریح و استراحت گردشگران و جذب آنان در نواحی روستایی صورت می‌گیرد (نوروزی فرد و خراسانی، ۱۳۹۵: ۱۲۱).

از رویکردها و مفاهیم مرتبط با گردشگری پایدار روستایی، گردشگری طرفدار فقرا^۲ است که در پی ایجاد مزایای ویژه برای آنهاست. سازمان توسعه گردشگری جهانی ایالات متحده، هفت روش متفاوت را تعریف کرده است که به همراه گردشگری می‌تواند فقرا توانا کند: (۱) استخدام فقرا در سرمایه‌گذاری‌های توریسم؛ (۲) تأمین کالا و خدمات برای سرمایه‌گذاری‌های توریسم به وسیله فقرا؛ (۳) روش مستقیم ارائه کالاها و خدمات به گردشگران به وسیله فقرا (اقتصاد غیر رسمی)؛ (۴) ایجاد و تداوم سرمایه‌گذاری توریسم به وسیله فقرا (سرمایه‌گذاری مبتنی بر جامعه)؛ (۵) مالیات بر درآمدها یا منافع توریسم به منظور استفاده در منافع فقرا؛ (۶) ارائه دوطرفه منافع (کالا، پول و خدمات) به وسیله گردشگران و سرمایه‌گذاران به طریقی که فقرا نفع ببرند؛ (۷) سرمایه‌گذاری در ساختارهایی که منافع معیشتی برای فقرا به همراه دارد (میسون، ۱۳۹۰: ۹۰). گردشگری از دیدگاه کاهش فقر، منبعی قابل اتکا در بسیاری از کشورهاست که می‌تواند تأثیر فزاینده‌ای بر افزایش درآمد در سطوح ملی و محلی و نیز افزایش فرصت‌های شغلی، دستمزدها و تحول و گسترش تولدات داشته باشد (شکوری و بهرامی، ۱۳۹۳: ۶). توسعه گردشگری در مکان‌های مختلف زمینه‌های ایجاد اشتغال دائم و فصلی و نیمه وقت را برای نیروی انسانی با تخصص و آموزش متوسط فراهم می‌آورد و از نرخ بیکاری می‌کاهد. (پاپلی یزدی، ۱۳۸۶: ۷۹). بیشتر مطالعات (برای مثال مطالعاتی که در آفریقای جنوبی، اکوادور، نامیبیا، کنیا و اوگاندا به انجام رسیده است) و دیدگاه‌های مربوط به گردشگری روستایی و نقش آن در کاهش فقر روستایی با همکاری سه سازمان توسعه برون مرزی، موسسه بین‌المللی توسعه و محیط زیست و مرکز گردشگری تحت عنوان گردشگری طرفدار فقرا انجام شده است. هدف اصلی آنها، شناخت آثار گردشگری، به عنوان راهبردی بالقوه برای کاهش فقر است. از اهداف دیگر آن، تحلیل‌های علمی درباره

^۱. Palido & Cárdenas

^۲. Pro- Poor Tourism

گردشگری طرفدار فقرا بوده و چهار عامل مشترک برای عدم موفقیت مردم حلی بیان می‌کنند: اول عدم دسترسی به بازارها برای مردم فقیر؛ دوم، ظرفیت‌های تجاری؛ سوم، چارچوب‌های سیاسی موجود و چهارم، ضعف در اجرای درست طرح‌ها. آنها به ارتباط بین مشارکت فقرا و منافی که آنها در توسعه گردشگری به دست می‌آورند، با عوامل کلیدی مانند نوع گردشگری، مقررات برنامه‌ریزی، تصرف و اجاره زمین، بافت بازاری و دسترسی به سرمایه و آموزش اشاره کرده‌اند. بسیاری از عوامل مذکور را می‌توان با توجه به تغییرات در سیاست‌ها با سایر پشتیبانی‌های بیرونی تحت تأثیر قرار داد. به علاوه آنها دریافتند فرصت‌های ایجاد شده دیگری نیز برای همراه کردن مداخلات گردشگری برای تقویت منافع معیشتی مردم فقیر وجود دارد (اشلی، ۲۰۰۲ به نقل از شکوری ۷: ۱۳۹۳). اشلی معتقد است خلاصه کردن آثار گردشگری به عنوان شغل و پول بیش از حد، ساده نشان دادن مسأله است. در ضمن، افراد محلی بر اساس استفاده‌های متعدد از زمین و توزیع ریسک میان فعالیت‌های متعدد راهبردهای معیشتی پیچیده‌ای دارند. این راهبردها به شکل‌های مختلفی، مثبت یا منفی، مستقیم یا غیر مستقیم تحت تأثیر گردشگری قرار می‌گیرند و آثار متعددی را پدید می‌آورند که در بیشتر اولویت‌های معیشتی افراد بومی و محلی منعکس هستند (همان منبع، ۸). به نظر می‌هالیچ^۱، گردشگری می‌تواند به طور بالقوه در توسعه اقتصادی جامعه میزبان مشارکت کرده و به حذف شکاف در حال گسترش بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه کمک کند. به نظر وی توسعه گردشگری و فعالیت‌های مرتبط با آن در کشورهای در حال توسعه، به کاهش نابرابری بین مناطق داخلی کشورها از طریق تسهیل فرآیند توسعه اقتصادی و اجتماعی منجر خواهد شد؛ به طوری که این امر از طریق ایجاد تغییر و پیشرفت در زمینه‌های اقتصادی - اجتماعی صورت می‌گیرد که با شاخص‌هایی از قبیل درآمد سرانه، کاهش سطح فقر، عدالت اجتماعی بیشتر، نوسازی متناسب با تغییرات اجتماعی، سطوح بالاتر اشتغال و آموزش، بهبود و دسترسی به خدمات بهداشتی و... بیان می‌شود و در نهایت به یک زندگی بهتر با فرصت‌های بیشتر برای توانمندسازی افراد و جوامع محلی می‌انجامد (می‌هالیچ، ۸۱: ۲۰۰۲ به نقل از رومیانی و همکاران، ۸۳: ۱۳۹۵). با توجه به ماهیت فعالیت گردشگری و ارتباط و تعامل تنگاتنگ آن فعالیت‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، بالطبع اثرات آن می‌تواند بسیار متنوع و گسترده باشد و به ویژه بر محیط محلی و جوامع میزبان اثرات عمیقی برجای می‌گذارد که می‌توان به خودکفایی و اقتصاد محلی، احترام بیشتر به جامعه محلی و فرهنگ آنها، سرمایه‌گذاری مجدد درآمد گردشگری در منابع فرهنگی، تقویت و تداوم سنت‌های فرهنگی، افزایش میزان درک و مدارا بین فرهنگ‌ها به ویژه از طریق اجرای موسیقی، عرضه صنایع و هنرهای محلیف نوع زندگی بومی، مسکن و سایر تجربیات زندگی روستایی اشاره کرد (رضوانی و صفایی، ۱۳۸۴: ۱۱۲). گردشگری روستایی بر روی ابعاد مختلف فقر تأثیرات متفاوتی دارد. از بعد زیست محیطی می‌توان گفت که با توسعه مناسب گردشگری بتوان با مدیریت صحیح منابع از تجمع زباله‌ها، دفع صحیح آنها و اثرات منفی زیست محیطی جلوگیری به عمل آورد. این امر باعث می‌شود که اکثر سازمان‌ها و نهادهای مربوطه نگران اثرات در حال رشد زیست محیطی ناشی از هجوم گردشگران به مناطق گردشگری باشند و اقدامات لازم در این خصوص را انجام دهند. اگر بخواهیم بعد اقتصادی را در نظر بگیریم، می‌بینیم که گردشگری روستایی می‌تواند اثرات اقتصادی مهمی را برای کاهش فقر در نواحی روستایی در بر داشته باشد؛ گردشگران برای اقامت گزیدن، خرید کالاها و صنایع دستی روستایی و مانند اینها پول پرداخت

^۱. Mihalic

می‌کنند. اهالی روستا می‌توانند این پول را سرمایه قرار دهند و فعالیت‌ها را گسترش داده و هر چه بیشتر نیازهای گردشگران را تأمین کنند و باعث جلب رضایت افراد شده و از این طریق، شرایط بازدید آنها را بیش از پیش فراهم آورند و منبع درآمدی برای روستاییان ایجاد شود؛ یا به دیگر سخن، با ایجاد درآمد و اشتغال پایدار به رشد اقتصادی، توسعه همه جانبه و کاهش فقر و نابرابری در روستاها کمک کند (کالی و همکاران^۱، ۲۰۰۸). از بعد اجتماعی و فرهنگی، جامعه محلی به طور عمده گردشگران را از طریق تعامل اجتماعی و فرهنگی تحت تأثیر قرار می‌دهد. برای مثال فراهم کردن فرصت‌های تعامل مناسب بین گردشگران و ساکنان در برخی از مناطق باعث می‌شود گردشگران فرهنگ‌های مختلف را تجربه کنند و از این طریق می‌توانند باعث کاهش ناراحتی‌های ناشی از ورود گردشگر به منطقه گردشگری شوند؛ تا آنجا که ممکن است علاوه بر غنی سازی احساسات معنوی گردشگران، این تعامل باعث می‌شود گردشگران به منابع فرهنگ محلی احترام بگذارند، که این خود باعث افزایش تمایل گردشگران به سفر مجدد یا پیشنهاد آن مکان گردشگری به دیگران از سوی آنها خواهد شد (فرهادیان و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۸).

روح الله زاده (۱۳۸۵) نشان داد آثار مثبت اقتصادی و اجتماعی گردشگری و کاهش شاخص‌های فقر و نابرابری در روستای گردشگر پذیر آبگرم لاریجان که سالانه هزاران نفر از گردشگران برای بهره‌مندی از خواص درمانی، آب گرم معدنی با املاح گوگردی که به روستای مورد اشاره مراجعه می‌کنند اثبات شده است. ابراهیمی و ایزد (۱۳۹۷) از مهم‌ترین تأثیرات گردشگری را کاهش بیکاری در روستا، بازگشت و مهاجرت معکوس به روستا، افزایش تعلق خاطر به روستا، توسعه و دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی و ایجاد مشاغل نوین بر شمرده‌اند. احمدیان و همکاران (۱۳۹۵) معتقدند که گردشگری در ابعاد اجتماعی- فرهنگی بیشترین نقش را در کاهش مهاجرت‌های روستایی، احیا آداب و سنن محلی و افزایش سطح آگاهی‌ها و دانش بومی مردم روستایی، در بعد اقتصادی بیشترین نقش را در افزایش قیمت زمین و مسکن داشته است. لطفی و همکاران (۱۳۹۵) در تبیین اثرات گردشگری نشان دادند گردشگری با تشدید مشکلات زیست محیطی و همچنین ایجاد دوگانگی و تضاد در بافت کالبدی روستای مورد مطالعه منجر به ناپایداری محیطی- اکولوژیک و کالبدی گردیده، اما در زمینه اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی، گردشگری با افزایش درآمد، کاهش مهاجرت‌های روستاییان به شهر، و در نتیجه بالا بردن تمایل به ماندگاری در سکونتگاه روستایی منجر به پایداری اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی شده است. برزگر و همکاران (۱۳۹۵) بر این باورند گردشگری روستایی در تقویت ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی مثبت بوده است. این مطالعه نشان می‌دهد در بعد اقتصادی بیشترین اثرگذاری را به ترتیب در افزایش قیمت زمین و مسکن، کاهش اختلافات طبقاتی و اشتغال‌زایی؛ در بعد اجتماعی بهبود تعامل و مشارکت روستاییان، گسترش روابط و تعامل روستاییان با روستاهای همجوار و در بعد زیست محیطی جلوگیری از گسترش آلودگی در منطقه را داشته است. اعظمی و همکاران (۱۳۹۵) نشان دادند که گردشگری در روستای مورد مطالعه در بعد اقتصادی، به ترتیب از جهت افزایش درآمد، افزایش قیمت زمین و مسکن، کاهش اختلاف طبقاتی، کاهش نابرابری اقتصادی و اجتماعی، کاهش فقر و اشتغال‌زایی دارای بیشترین تأثیر بوده است؛ در بعد اجتماعی از نظر بهبود زمینه تعامل و مشارکت روستاییان، تغییر در نوع پوشش اهالی روستا، جذب حداکثری مهمانان نوروزی و تابستانی و گسترش روابط بیرونی روستا با روستاهای همجوار دارای تأثیرگذاری بوده است؛

^۱. Cawley et al

همچنین در بعد زیست محیطی از لحاظ جلوگیری از گسترش آلودگی در منطقه، ممانعت از اتلاف گونه‌های گیاهی و گسترش خدمات زیر بنایی دارای تأثیرات قابل توجهی بوده است. نتایج همچنین نشان داده است که از نگاه روستاییان گردشگری روستایی بر رفع بیکاری، تقویت سرمایه اجتماعی و هویت قومی تأثیر گذار بوده و حمایت‌های دولتی را در پی داشته است. یافته‌های رومیانی و همکاران (۱۳۹۵) حاکی از این است که بین ابعاد گردشگری و کاهش فقر در محدوده مورد مطالعه رابطه معنادار و مثبت وجود دارد به طوری که در ابعاد کالبدی منجر به (ایجاد تغییرات زیادی ساخت و سازهای روستایی، بهبود وضعیت معابر، شن‌ریزی و سنگفرش کردن معابر، توسعه زیرساخت‌های ارتباطی جاده‌ای)؛ در ابعاد اقتصادی منجر به (ایجاد اشتغال در فعالیتهای غیر کشاورزی، بهبود زیرساخت‌های خدماتی، تنوع بخشی به منابع درآمدی خانوار و توسعه فعالیتهای کارآفرینی)؛ در ابعاد اجتماعی منجر به (کاهش مهاجرت ساکنین به ویژه جوانان، همدلی در میان اهالی روستا با گردشگر، تقویت نهادهای محلی و تغییر در ارزش‌های مردم محلی ناشی از حضور گردشگران)؛ در ابعاد محیطی منجر به تغییرات (تغییرات کاربری در مزارع و باغات، ساخت و ساز بدون برنامه، تخریب زیبایی‌های طبیعی، تخریب مراتع و زیست گاه‌های حیات وحش، آلودگی منابع آب) شده است. نتایج مطالعه عینالی و همکاران (۱۳۹۷) نشانگر مطلوب بودن و تأثیرگذاری مثبت گردشگری روستایی در شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی و تأثیر منفی بر حوزه فرهنگی و زیست محیطی است. بدین ترتیب، گردشگری روستایی سبب ایجاد اشتغال در ابعاد کوچک، فروش محصولات دامی و باغی، معرفی روستاهای هدف گردشگری از طریق رسانه‌ها، شکل‌گیری مشارکت‌های مردمی در مسیر توسعه گردشگری روستایی شده است. در قسمت شاخص‌های فرهنگی (ارزش‌های محلی) پایین‌ترین میانگین عددی را داشته است که مبین تأثیر منفی گردشگری روستایی بر ارزش‌های محلی جامعه روستایی است؛ با افزایش ورود گردشگران به روستاها، به مرور زمان سبک زندگی و آداب و رسوم منطقه روستایی تغییر کرده و فرهنگ اصیل روستایی کم رنگ شده است. یافته‌ها حاکی از آن بوده است که شاخص زیست محیطی در سطح نامطلوب قرار دارد و نشانگر تأثیر منفی گردشگری روستایی (تخریب محیط زیست و تغییرات کاربری شدید زمین‌های کشاورزی) بر اجتماعات محلی است. توسان^۱ (۲۰۰۲) در مطالعه تطبیقی خود در سه کشور ترکیه، آمریکا و فیجی به تأثیرات اقتصادی حوزه گردشگری روستایی پرداخته و معتقد کاهش نرخ بیکاری از عمده‌ترین اثرات این حوزه می‌باشد. کلارک و همکاران^۲ (۲۰۰۱) در تحقیقی با عنوان گردشگری روستایی در کشور اسلواکی پرداختند. نتایج نشان داد که پروژه سه ساله توسعه گردشگری در این منطقه آثار مستقیم و غیر مستقیم مناسبی به جای گذاشته است. لیو^۳ (۲۰۰۶) در مطالعه‌ای که در کشور مالزی انجام داد به این نتیجه رسید که گردشگری توانسته است به توسعه درآمد، افزایش اشتغال و کاهش فقر کمک کند و از این طریق از تخریب محیط زیست نیز جلوگیری شده است. شارپلی^۴ (۲۰۰۲) در تحقیق خود، تنوع اقتصاد محلی، ایجاد فرصت‌هایی برای فعالیتهای چندگانه و بدین ترتیب جلوگیری از رکود موقت را از مزایای گردشگری روستایی می‌داند. وی معتقد است چنانچه گردشگری روستایی در توسعه پایدار روستایی نقش ایفا کند باید پرداخت تسهیلات با بازپرداخت بلند مدت و حمایت‌های فنی و تخصصی را مد نظر قرار داد.

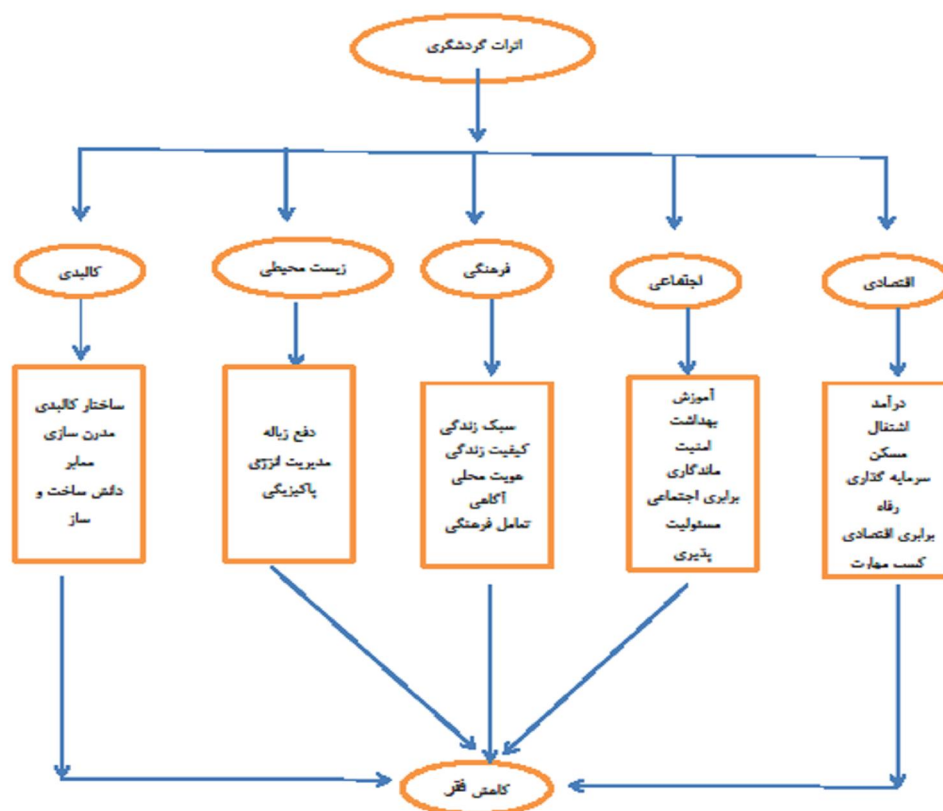
1. Tosun

2. Clark & et al

3. Liu

4. Sharpley

باورن^۱ (۲۰۱۱) در مطالعه‌ای که در چین انجام داده است به این نتیجه رسیده است که گردشگری روستایی علاوه بر ایجاد درآمد و اشتغال، در حفظ و ارتقا صنایع دستی مناطق روستایی تأثیر شایانی داشته است. بیرد و همکاران^۲ (۲۰۰۹) پیامدهای گردشگری در مناطق روستایی شمال غرب کالیفرنیا را مورد مطالعه مقایسه‌ای قرار داده و نشان داده‌اند که مهم‌ترین پیامدهای منفی گردشگری روستایی شامل از بین رفتن سبک معماری سنتی در اثر توسعه خانه سازی مدرن، گسترش تسهیلات گردشگری، آسیب به ابنیه و آثار تاریخی منطقه و افزایش جرم و بزهکاری در روستاها بوده است. از اثرات مثبت گردشگری روستایی به شهرت رسیدن روستاها، افزایش سطح آگاهی‌های مردم و افزایش قیمت زمین و مسکن روستاییان می‌توان نام برد. بر اساس مطالعات ژانگ^۳ (۲۰۱۲) گردشگری روستایی می‌تواند مزایایی همچون افزایش اقتصاد جمعی روستایی، زیباسازی جنبه ظاهری روستا، افزایش درآمد جامعه محلی، تغییر سبک زندگی، کاهش شکاف جامعه شهری - روستایی و ایجاد یک جامعه هماهنگ را در پی داشته باشد. حال این سوال مطرح است که گردشگری روستایی به چه شکل بر فقر روستایی تأثیرگذار است؟ و مؤلفه‌های اصلی که گردشگری روستایی با تقویت و اثرگذاری بر آنها بر کاهش فقر روستایی تأثیرگذار است، کدامند؟ با توجه به آنچه در تعاریف، دیدگاه‌ها و تحقیقات پیشین آمد می‌توان مدل زیر را به عنوان مدل مفهومی تحقیق ارائه داد.

مدل مفهومی تحقیق. منبع: نگارندگان

¹. Baoren

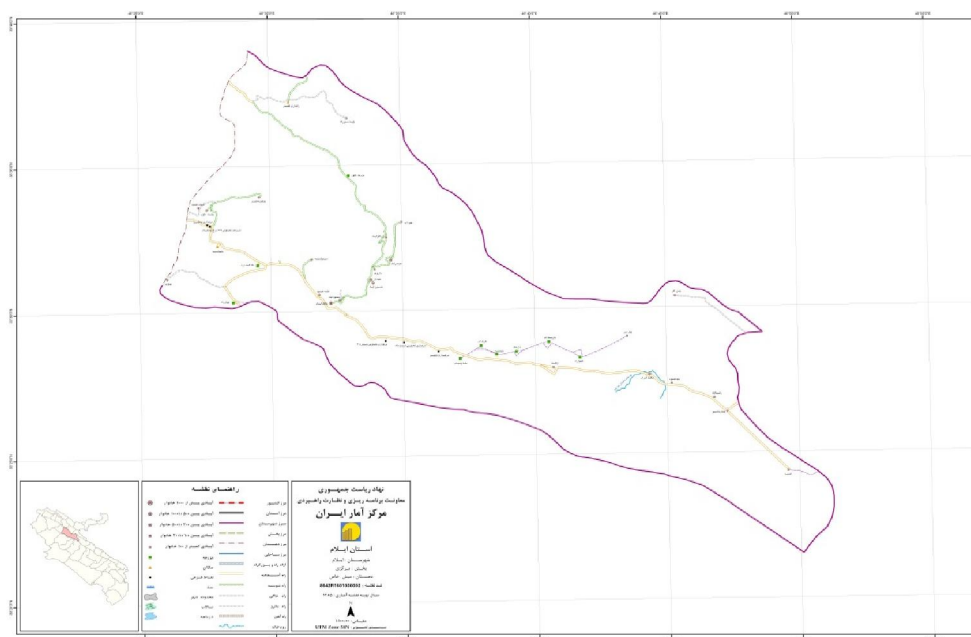
². Byrd et al

³.Zhang

قلمرو مورد مطالعه

دهستان میشخاص از توابع بخش سیوان شهرستان ایلام در غرب سلسله جبال زاگرس بین حداقل ۴۵ دقیقه و ۴۵ درجه و حداکثر ۴۷ دقیقه و ۴۵ درجه طول شرقی و حداقل ۳۳ دقیقه و ۱۵ درجه و حداکثر ۳۴ دقیقه و ۱۵ درجه از عرض شمالی در شهرستان ایلام واقع شده است. این دهستان از شمال به شهرستان ایلام، از جنوب به شهرستان بدره، از شرق به شهرستان دره شهر و از غرب با شهرستان ملکشاهی همسایه است. دهستان میشخاص در منطقه‌ای نسبتاً کوهستانی و در حاشیه جنوب غربی رشته جبال زاگرس قرار گرفته است و قسمت زیادی از مساحت آن را مناطق کوهستانی و یا تپه‌های ماهور تشکیل می‌دهند که با شیب‌های تندی به دشت‌های کم ارتفاع منتهی می‌گردند. درجه حرارت در زمستان تا ۱۵ درجه زیر صفر و در تابستان نهایتاً تا ۴۰ درجه بالای صفر می‌رسد. میزان بارندگی در بخش سیوان به حدود ۵۰۰ میلیمتر در سال بالغ می‌گردد. شهرستان ایلام دارای سه بخش مرکزی، چوار و سیوان است. دهستان میشخاص دارای هشت روستای گردشگری جعفر آباد، محمود آباد، حسین آباد، میدان، داروند، زردآلو آباد، حیدر آباد و طولاب می‌باشد. بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت روستاهای گردشگری این دهستان ۹۴۱۲ نفر می‌باشد که از این بین ۴۷۲۸ نفر را مردان و ۴۶۸۴ نفر را زنان تشکیل می‌دهند می‌باشد (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان ایلام، ۱۳۹۵). میشخاص منطقه‌ای نسبتاً کوهستانی و خوش آب و هواست و جاده ارتباطی ایلام به بدره، دره شهره و پیشکوه از این منطقه می‌گذرد. عمده‌ترین فعالیت مردم این دهستان باغداری، کشاورزی و دامداری است. باغات گردو و زردآلو میشخاص در سطح استان بی‌نظیر است و محصولات آن علاوه بر مصرف گردشگران به سایر نقاط استان نیز صادر می‌گردد. باغ‌های انبوه دهستان میشخاص در ایام نوروز و تابستان میزبان گردشگران است.

نقشه ۱: موقعیت منطقه و روستاهای مورد مطالعه. منبع: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان ایلام، ۱۳۹۵

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر به لحاظ هدف از نوع تحقیقات کاربردی و از نظر ماهیت توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری تحقیق هفت روستای گردشگری دهستان میشخاص از توابع بخش سیوان شهرستان ایلام می‌باشد. بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ جمعیت دهستان میشخاص برابر با ۹۴۱۲ نفر و ۱۶۳۸ خانوار می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) که با استفاده از جدول ا.چ. اس. بولا، تعداد نمونه لازم برای تکمیل پرسش نامه ۳۲۲ مورد بر مبنای ۱۶۳۸ سرپرست خانوار محاسبه شده که جهت اطمینان بخشی و خنثی کردن پاسخ‌های غیر صحیح تعداد ۳۳۵ پرسش نامه بین پاسخگویان توزیع گردید. در انتخاب نمونه‌ها - سرپرست‌های خانوار - تلاش شد تا تناسب جنسیتی رعایت گردد.

جدول ۱. اسامی روستاهای مورد مطالعه به تفکیک خانوار و حجم نمونه

ردیف	روستا	خانوار	نمونه	ردیف	روستا	خانوار	نمونه
۱	جعفر آباد	۶۲۱	۱۲۷	۵	زردآلو آباد	۳۳	۹
۲	محمود آباد	۲۱۷	۴۴	۶	حیدرآباد	۱۴۵	۲۹
۳	حسین آباد	۱۷۹	۳۶	۷	داروند	۸۵	۱۷
۴	میدان	۳۱۲	۶۳	۸	طولاب	۴۶	۱۰

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵

واحد تحلیل در این تحقیق، فرد و سطح تحلیل خرد می‌باشد. علاوه بر پرسشنامه از مطالعات کتابخانه‌ای نیز در جمع‌آوری داده‌ها سود برده شده است. شیوه نمونه‌گیری به صورت طبقه‌ای چند مرحله‌ای بوده است. بدین ترتیب که کل روستاهای دهستان میشخاص (۸ روستا) را مشخص کرده و بنابر تناسب جمعیتی از هر روستا به روش تصادفی ساده نمونه‌گیری به عمل آمد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از نرم افزار آماری SPSS و از آمارهای توصیفی (نمودارها، جداول توزیع فراوانی) و آمارهای استنباطی (آزمون T، F و رگرسیون چند متغیره و غیره) استفاده شده است (برای بررسی طبیعی بودن داده‌ها و متغیرها از آزمون کلموگروف- اسمیرنوف استفاده شد. در تمامی ابعاد سطح معنی‌داری از سطح معنی‌داری ۰/۰۵ بیشتر بوده است؛ بنابراین همه متغیرها نرمال و طبیعی هستند و اختلاف معنی‌داری با داده‌های طبیعی ندارند؛ لذا استفاده از آزمون‌های T، F، رگرسیون چند متغیره و تحلیل واریانس مجاز است). این نکته را اضافه کنیم که برخی از گویه به صورت معکوس طراحی شده بود که در مرحله تجزیه و تحلیل، کدگذاری مجدد بر روی آنها انجام گرفت. پایایی پرسش نامه با استفاده از نظر متخصصین، کارشناسان و سه تن از اساتید دانشگاه مورد تأیید قرار گرفت. جهت اندازه‌گیری روایی متغیرها، از آلفای کرونباخ استفاده شد. برخی از گویه‌ها در این مرحله حذف گردیدند (سه گویه) و برخی دیگر از گویه نیز جابه‌جا شدند (چهار گویه). به این صورت آلفای کرونباخ متغیرهای مورد مطالعه اندازه‌گیری شد که نتایج حاصله نشان داد که میزان آلفای کرونباخ تمامی متغیرها بالای ۷۰ درصد است که رقم قابل قبولی به نظر می‌رسد. آلفای کرونباخ متغیرهای مورد مطالعه در زیر آمده است.

جدول ۲. میزان آلفای کرونباخ متغیرها

متغیر	شاخص‌ها	تعداد گویه	آلفای کرونباخ	میانگین	مقیاس سنجش
ابعاد اقتصادی	درآمد، اشتغال، مسکن، سرمایه گذاری، رفاه، برابری اقتصادی، کسب مهارت	۱۱	.۷۶	۴,۱۲	ترتیبی
ابعاد اجتماعی	مشارکت، امنیت، ماندگاری، آموزش، بهداشت، برابری اجتماعی، مسولیت پذیری	۹	.۷۵	۳,۷۰	ترتیبی
ابعاد فرهنگی	سبک زندگی، کیفیت زندگی، هویت محلی، آگاهی، تعامل فرهنگی	۹	.۷۶	۳,۸۸	ترتیبی
ابعاد زیست محیطی	دفع زباله، مدیریت انرژی، پاکیزگی محیطی	۶	.۷۷	۳,۱۰	ترتیبی
ابعاد کالبدی	ساختار کالبدی، دانش ساخت و ساز، مدرن سازی معابر	۵	.۸۱	۳,۰۸	ترتیبی

منبع: عینالی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۸۱؛ نگارندگان، ۱۳۹۷

یافته‌های تحقیق

بررسی ویژگی پاسخگویان از لحاظ دارا بودن بیشترین فراوانی نشان می‌دهد ۷۸ درصد پاسخگویان را سرپرستان مرد و ۲۲ درصد را سرپرستان زن تشکیل می‌دهد. ۶۱ درصد در رده سنی ۳۱-۴۰ سال، ۴۳ درصد دارای مدرک تحصیلی دیپلم و زیر دیپلم و ۹۷ درصد دارای سابقه سکونت بیش از ۲۰ سال در منطقه مورد مطالعه هستند. ۶۶ درصد پاسخگویان دارای شغل غیر دولتی هستند و میانگین بعد خانوار ۷۷ درصد بین ۳ تا ۵ نفر می‌باشد.

جدول ۳. ویژگی‌های فردی پاسخگویان

مولفه	بیشترین فراوانی	درصد	مولفه	بیشترین فراوانی	درصد
سن	۳۱-۴۰	۶۶	شغل اصلی	غیر دولتی (آزاد)	۶۶
جنسیت	مرد	۷۸	دارا بودن شغل دوم	بلی	۸۸
تحصیلات	دیپلم و زیر دیپلم	۴۳	بعد خانوار	۳-۵ نفر	۷۷

یافته‌های استنباطی

تحلیل میانگین عددی مبین مطلوب بودن سطح آثار گردشگری روستایی در شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که شاخص اقتصادی (۴,۱۲)، شاخص فرهنگی (۳,۸۸)، شاخص اجتماعی (۳,۷۰)، شاخص زیست محیطی (۳,۱۰) و شاخص

کالبدی (۳,۰۸) دارای میانگین عددی در سطح مطلوب قرار دارند. دامنه طیفی در خانوارهای ساکن در روستاهای نمونه مورد مطالعه که بر اساس طیف لیکرت از ۱ تا ۵ در نوسان است، بیانگر تأثیرگذاری مثبت گردشگری روستای بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی است.

جدول ۴. نقش گردشگری روستایی در کاهش فقر و توسعه پایدار روستایی با استفاده از آزمون T

مطلوبیت عددی=۳							
شاخص‌ها	میانگین	آماره T	درجه آزادی	معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
						حد پایین	حد بالا
اقتصادی	۴,۱۲	۴۴,۲۵	۱۳۷	۰,۰۰۰	۰,۷۹۱۲۵	۴۳۷۷	۵۲۹۰
اجتماعی	۳,۷۰	۳۵,۹۸	۱۳۷	۰,۰۰۰	۰,۶۵۳۳۳	۳۷۷۰	۴۰۵۱
فرهنگی	۳,۸۸	۳۷,۰۲	۱۳۷	۰,۰۰۰	۰,۷۱۵۴۷	۴۱۱۰	۴۷۱۲
زیست محیطی	۳,۱۰	۲۵,۱۴	۱۳۷	۰,۰۰۰	۰,۵۲۴۷۸	۲۲۵۸	۲۹۴۰
کالبدی	۳,۰۸	۲۰,۱۷	۱۳۷	۰,۰۰۰	۰,۴۱۵۸۵	۱۹۸۸	۲۰۳۱

با توجه به نتایج بدست آمده مبنی بر تأثیر گردشگری بر فقر در روستاهای مورد مطالعه، از آزمون رگرسیون خطی چند متغیره استفاده شده است. بررسی مدل برازش رگرسیونی عوامل تأثیرگذار در کاهش فقر در اثر توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه مشارکت کنندگان در تحقیق نشان می‌دهد که ضریب تعیین ۰/۷۹۹ بوده و نشان دهنده ضریب تأثیر مثبت در جوامع مورد مطالعه در ابعاد متغیرهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی است. بنابراین می‌توان گفت که توسعه گردشگری با توجه به ایجاد رابطه با ابعاد توسعه روستایی نقش مهمی در کاهش فقر روستایی ایفا کرده است

جدول ۵. تحلیل واریانس عوامل تأثیرگذار در کاهش فقر روستایی

اشتباه معیار	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی چندگانه
۳/۱۰۱۰	۰/۷۸۵	۰/۷۹۹	۰/۸۹۵

با استفاده از مدل رگرسیونی چندگانه توام، عوامل و شاخص‌های تأثیرگذار در کاهش فقر و توسعه روستایی در روستاهای دهستان میشخاص مشخص شد. نتایج به دست آمده حاکی از آن است عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی در سطح ۹۹ درصد معنادار است.

جدول ۶. تحلیل واریانس مبتنی بر وجود رابطه خطی بین عوامل تأثیرگذار در کاهش فقر روستایی

ابعاد	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آزمون F	سطح معناداری
اثر رگرسیونی	۹۹۵۰,۱۱۱	۳	۳۰۱۲,۱۱۹	۲۹۷,۹۹۹	۰,۰۰۰
باقی مانده	۱۲۷۲,۸۶	۲۴۹	۰/۰۸۴	-	-
کل	۱۱۲۲۲,۹۷۱	۲۵۲	-	-	-

با نگاهی به مقادیر بتا (β) می‌توان دریافت که با یک واحد تغییر در انحراف معیار عوامل تأثیرگذار بر کاهش فقر بر اثر فعالیت‌های گردشگری روستایی از دیدگاه مشارکت کنندگان در تحقیق در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی به ترتیب به اندازه، $۰/۳۷۴$ ، $۰/۲۰۵$ ، $۰/۲۵۵$ ، $۰/۱۷۴$ ، $۰/۱۰۴$ واحد تغییر در کاهش فقر روستایی در اثر گردشگری روستایی ایجاد خواهد شد.

جدول ۷- ضرایب شدت روابط میان متغیرهای تأثیرگذار بر فقر روستایی

متغیرها	ضریب رگرسیون	خطای استاندارد	وزن بتا	آزمون T	سطح معناداری
مقدار ثابت	۱/۳۹۸	۱/۸۲۹	-----	۴/۹۹۹	۰/۰۰۰
اقتصادی	۰/۱۰۹	۰/۰۲۵	۰/۳۷۴	۱/۹۱	۰/۰۰۰
اجتماعی	۰/۲۴۰	۰/۰۶۳	۰/۲۰۵	۱/۴۳	۰/۰۰۰
فرهنگی	۰/۳۲۰	۰/۰۷۸	۰/۲۵۵	۰/۸۰۰	۰/۰۰۰
زیست محیطی	۰/۰۸۴	۰/۰۹۲	۰/۱۷۴	۰/۷۲۵	۰/۰۰۰
کالبدی	۰/۰۵۵	۰/۰۸۸	۰/۱۰۴	۰/۳۱۰	۰/۰۰۰

به منظور مقایسه آثار گردشگری بر کاهش فقر در روستاهای مورد مطالعه (جعفرآباد، محمودآباد، حسین آباد، میدان، داروند، زردآلوآباد، حیدرآباد، طولاب) از تحلیل واریانس یک طرفه استفاده شده است. همان طور که داده‌های جدول (۸) نشان می‌دهد، با توجه به مقدار آماره F که برابر با $۱۵۱/۱۰۹$ و با سطح اطمینان ۹۵ درصد تفاوت‌ها معنادار گزارش شده است. بنابراین می‌توان گفت که فعالیت‌های گردشگری آثار متفاوت و مثبتی بر شاخص‌های فقر در جامعه مورد مطالعه گذاشته است.

جدول ۸. نتایج آزمون تحلیل واریانس تفاوت فعالیت‌های گردشگری بر فقر روستایی

مولفه‌ها	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آزمون آماره F	سطح معناداری
واریانس بین گروه‌ها	۸۲/۱۱۹	۴	۱۰/۴۴۴	۱۵۱/۱۰۹	۰,۰۰۰
واریانس درون گروهی	۳۲/۱۱۱	۲۴۸	۰/۰۹۹	-	-
مجموع واریانس	۱۱۴/۲۳۰	۲۵۲	-	-	-

آزمون تحلیل مسیر جهت بررسی تأثیرات گردشگری بر فقر روستایی

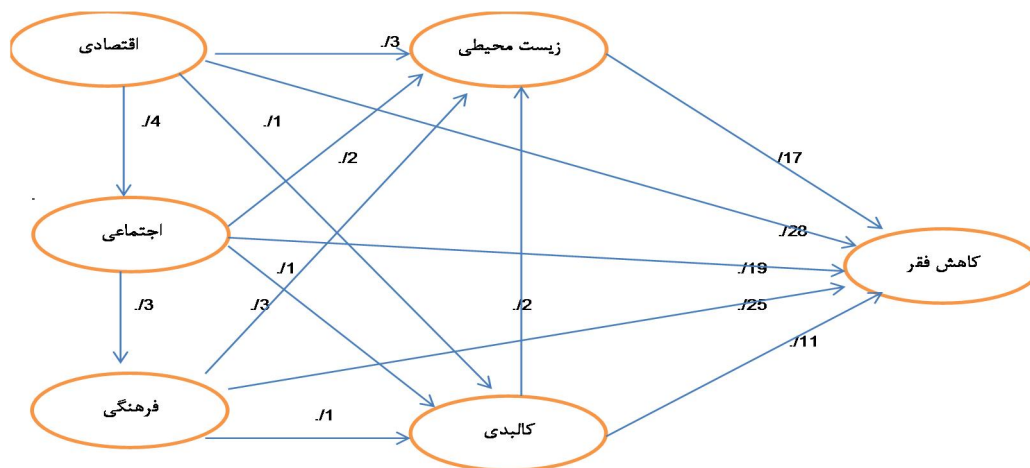
برای تعیین مهم‌ترین بعد گردشگری روستایی و همچنین تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم هر یک از ابعاد گردشگری روستایی بر روی فقر روستایی، از آزمون تحلیل مسیر استفاده شد. برای انجام این آزمون ابتدا مجموع ابعاد (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی به صورت تلفیقی و سپس در ادامه هر یک از ابعاد به طور جداگانه به ترتیب وارد مدل شدند و تأثیرات آنها سنجیده شد. در ادامه پس از وارد کردن و جایگزینی تک تک ابعاد به عنوان متغیر وابسته و سایر ابعاد به عنوان متغیر مستقل با ضرب کردن کلیه مسیرها با بعد مورد نظر و در نهایت، با جمع کردن همه مسیرهای ضرب شده به بعد مورد نظر، اثرات غیرمستقیم هم مشخص شد و در آخر نیز با جمع کردن اثرات مستقیم و غیرمستقیم، بار کلی و میزان

اثرگذاری نهایی هر بعد بر فقر روستایی مشخص شد. نتایج آزمون تحلیل مسیر برای بررسی تأثیرات گردشگری بر فقر روستایی در جدول (۹) ذکر شده است.

جدول ۹. تحلیل مسیر ابعاد مختلف گردشگری روستایی و تأثیر آن بر فقر روستایی

معنی داری	ضریب‌های غیر استاندارد		ضریب‌های استاندارد	ابعاد
	B	خطای استاندارد	Beta	
.۰۰۰	۰,۲۳	۰,۰۰۱	۰,۲۸	اقتصادی
.۰۰۰	۰,۳۰	۰,۰۰۱	۰,۱۹	اجتماعی
.۰۰۰	۰,۲۱	۰,۰۰۳	۰,۲۵	فرهنگی
.۰۰۰	۰,۱۵	۰,۰۰۲	۰,۱۷	زیست محیطی
.۰۰۰	۰,۱۳	۰,۰۰۴	۰,۱۱	کالبدی

در شکل (۱) نتایج تحلیل مسیر آورده شده که می‌توان مسیر اثرات مستقیم، غیر مستقیم و بار کلی ابعاد گردشگری روستایی بر فقر روستایی را ملاحظه نمود.

در جدول شماره (۱۰) اثرات مستقیم، غیرمستقیم و بار کلی ابعاد گردشگری روستایی که بر فقر روستایی تأثیرگذار بوده‌اند آورده شده است.

جدول ۱۰. تعیین اثرات مستقیم، غیر مستقیم و بار کلی ابعاد گردشگری روستایی

ابعاد	اثر مستقیم	اثر غیر مستقیم	بار کلی
اقتصادی	۰,۲۸	۰,۰۸	۰,۳۶
اجتماعی	۰,۱۹	۰,۰۶	۰,۲۵
فرهنگی	۰,۲۵	۰,۰۴	۰,۲۹
زیست محیطی	۰,۱۷	۰,۰۸	۰,۲۵
کالبدی	۰,۱۱	۰,۰۲	۰,۱۳

نتایج تحلیل مسیر نشان می‌دهد که همه ابعاد گردشگری روستایی مورد بررسی، اثرات مستقیمی بر فقر روستایی دارند. بیشترین اثر مستقیم متعلق به بعد اقتصادی (۰,۲۸) و کمترین اثر متعلق به بعد کالبدی (۰,۱۱) است. همچنین، ابعاد اقتصادی و زیست محیطی دارای بیشترین اثر غیر مستقیم (۰,۰۸) و بعد کالبدی دارای کمترین (۰,۰۲) اثر غیرمستقیم بر فقر روستایی می‌باشند. به طور کلی، از میان ابعاد مورد بررسی، بعد اقتصادی با اثر کلی ۰,۳۶، بیشترین و بعد کالبدی با ۰,۱۳، کمترین اثر را بر کاهش فقر روستایی دارند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

گردشگری روستایی، می‌تواند سهمی در متنوع‌سازی اقتصادی و توسعه پایدار داشته باشد و با ایجاد اشتغال و درآمد موجب توسعه مناطق توسعه نیافته و کاهش فقر و محرومیت گردد و منافع بسیاری را نصیب روستاییان بکند. ادبیات مربوطه بیشتر بر رابطه مستقیم و مثبت گردشگری بر کاهش فقر و افزایش درآمد تأکید دارد. بدین معنی که هرچه گردشگری روستایی بالا باشد، درآمدزایی بیشتری در میان ساکنان روستاها ایجاد می‌شود که این امر بهبود معیشت و کاهش فقر در روستا را به دنبال دارد. این موضوع به نوبه خود باعث مثبت‌تر شدن دیدگاه روستاییان درباره گردشگری روستایی می‌شود. از این رو جاذبه‌ها و مبادی گردشگری روستایی می‌توانند نقش مهمی در جذب گردشگر، افزایش میزان اشتغال، کاهش نرخ بیکاری، سودآوری و بهره‌وری اقتصادی در سطح محلی، منطقه‌ای و ملی داشته باشند. این رویکرد در این تحقیق تأیید شد. یافته‌های پژوهش این نکته را تأیید می‌کند که افراد محلی راهبردهای معیشتی پیچیده‌ای اتخاذ می‌کنند که این راهبردها به شکل‌های مختلف مثبت یا منفی، مستقیم یا غیر مستقیم، تحت تأثیر گردشگری هستند و به نوبه خود اثرات مختلفی را به همراه می‌آورند؛ برای مثال، با گسترش گردشگری مردم روستاهای مورد مطالعه، که بیشتر به کشاورزی مشغول بودند، می‌توانند به مشاغل مرتبط با گردشگری روستایی نیز دست یابند و از این طریق گردشگری روستایی را عاملی در بهبود معیشت و کاهش فقر روستا بدانند. یافته‌ها نشان داد اغلب ساکنان روستا علاوه بر کار کشاورزی یا دامداری، مشاغل دومی نیز داشتند. در این پژوهش سعی شد با بکارگیری نظریه‌های مطرح شده درباره آثار گردشگری روستایی و کاهش فقر، نگاهی دقیق‌تر به گردشگری روستایی و مسائل مربوط به کاهش فقر و بهبود معیشت داشته باشیم. شناخت آثار گردشگری روستایی یکی از حوزه‌های مهم مطالعاتی در گردشگری است و ما برای پیشرفت در عرصه گردشگری روستایی کشور و کاهش فقر روستایی ناگزیر به دستیابی به شناختی از روستاهای دارای مزیت گردشگری و عوامل دخیل در گسترش گردشگری روستایی هستیم. برخورداری نواحی روستایی ایلام از منابع و قابلیت‌های طبیعی و افول بخش کشاورزی در اقتصاد روستایی که افزایش مهاجرت‌های روستایی و کاهش کیفیت زندگی در روستاها را به همراه دارد، می‌طلبد تا در قالب چشم‌اندازی جامع و در رویکردی استراتژیک، به برنامه ریزی فرایند توسعه گردشگری در ایلام پرداخت. یافته‌های تحقیق نشان داد که عمده سرپرستان خانوار در جوامع مورد مطالعه را مردان با تحصیلات دیپلم و زیر دیپلم، دارای شغل آزاد و غالباً دارای شغل دوم می‌باشند. به طور خلاصه نتایج همچنین نشان می‌دهد که پنج عامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی در مجموع ۷۹۹٪ درصد واریانس کل را تبیین کرده‌اند که با یافته‌های

برزگر و همکاران (۱۳۹۵) و رومیانی و همکاران (۱۳۹۵) همخوانی دارد. همچنین نتایج تحلیل مسیر نشان می‌دهد ابعاد اقتصادی دارای بیشترین اثر (۰/۳۶) و ابعاد کالبدی دارای کمترین اثر (۰/۱۳) اثر بر فقر روستایی می‌باشند که با یافته‌های احمدیان و همکاران (۱۳۹۵) مطابقت دارد. مقادیر بتا (β) نشان می‌دهد که با یک واحد تغییر در انحراف معیار عوامل تأثیرگذار بر کاهش فقر در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی به ترتیب به اندازه، ۰/۳۷۴، ۰/۲۰۵، ۰/۲۵۵، ۰/۱۷۴، ۰/۱۰۴ واحد تغییر در کاهش فقر روستایی در اثر گردشگری روستایی ایجاد خواهد شد که فارغ از اعداد بدست آمده با یافته‌های عینالی و همکاران (۱۳۹۷) همخوانی دارد.

بنابراین، یافته‌های تحلیلی تحقیق در رابطه با نقش گردشگری در توسعه روستایی و کاهش فقر روستایی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی نشان می‌دهد که در ابعاد اقتصادی بیشترین تأثیر را در افزایش درآمد، افزایش اشتغال و کاهش نرخ بیکاری، افزایش قیمت زمین و مسکن در روستا، افزایش سرمایه گذاری‌های بخش دولتی و خصوصی و حتی تعاونی، افزایش شاخص‌های رفاه اجتماعی، برابری اقتصادی، کسب مهارت؛ در بعد اجتماعی بیشترین تأثیر در افزایش مشارکت، امنیت، ماندگاری، آموزش، بهداشت، برابری اجتماعی، مسئولیت‌پذیری؛ در بعد فرهنگی بیشترین تأثیر را در تغییر در سبک زندگی، کیفیت زندگی، تقویت هویت محلی، آگاهی، تعامل فرهنگی؛ در بعد زیست محیطی بیشترین تأثیر را در دفع زباله، مدیریت انرژی، پاکیزگی محیطی؛ و در بعد کالبدی بیشترین تأثیر را در تقویت ساختار کالبدی، بهبود دانش ساخت و ساز و مدرن سازی معابر داشته است. (مطابق با یافته‌های فرهادیان و همکاران، ۱۳۹۵، روح الله زاده اندواری، ۱۳۸۵، تسار و همکاران^۱، ۲۰۰۶، مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷) و مغایر با یافته‌های (میلر^۲، ۲۰۰۱ و راس و وال^۳، ۱۹۹۹) می‌باشد. لازم به ذکر است ساکنان محلی و روستاییان در سود و زیان حاصل از برنامه‌ریزی و توسعه در محل زندگی شان بهره مند می‌گردند. این امر در گردشگری روستایی مشهود است که مردم محلی یک رابطه همزیستی با محیط زیست شان دارند. بنابراین مشارکت جامعه در گردشگری جز ضروری توسعه گردشگری پایدار به ویژه در زمینه گردشگری روستایی است. آثار اجتماعی و فرهنگی گردشگری شیوه‌هایی هستند که در آن، گردشگری تغییراتی را در نظام‌های ارزشی، رفتار فرد، روابط گروهی، سبک و شیوه زندگی، مراسم سنتی و سازمان‌های اجتماعی ایجاد می‌کند که این امر در نهایت به کاهش فقر روستاییان منجر می‌شود. چنانچه به اعتقاد به صاحب نظران تغییر در روابط اجتماعی جامعه میزبان و دگرگونی در شبکه‌های روابط اجتماعی از جمله تحولاتی است که همگام با ایجاد و گسترش این نوع از گردشگری قابل پیش بینی است که در نهایت نیل به توانمندی ساکنان روستایی و کاهش فقر روستایی را در پی دارد. با عنایت به نتایج به دست آمده در این پژوهش پیشنهادهایی به شرح زیر بیان می‌شود.

- واگذاری حداکثری گردشگری روستایی به مردم بومی و کاهش تصدی‌گری دولت
- دخالت مردم در برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری و اجرا در فعالیت‌های گردشگری

^۱. Tsaur, et al

^۲. Miller

^۳. Russ and Wall

- راه اندازی شبکه تبلیغات گسترده برای معرفی روستاهای مورد مطالعه به عنوان مقصد گردشگری از طرق مختلف مانند چاپ و توزیع عکس، بروشور، پوستر، نقشه، تیزر و...
- فرهنگ سازی و افزایش سطح آگاهی روستاییان با آموزش مناسب برای مشارکت، همکاری و برخورد رفتاری مناسب با گردشگران
- آگاهی دادن و توجیه گردشگران از نحوه زندگی و فرهنگ مردم روستا به طور عام و فقرای روستای به طور خاص، جهت حفظ ارزش‌های اجتماعی- فرهنگی مردم منطقه و جلوگیری از برخوردهای احتمالی
- راه اندازی بازارهای فصلی برای فروش و به نمایش گذاشتن تولیدات زراعی و صنایع دستی روستاییان و همچنین شرکت فعال آنها در نمایشگاه‌های سراسری استانی، منطقه‌ای و کشوری
- ایجاد تنوع در منابع درآمدی روستاییان فقیر و ایجاد فرصت‌های اشتغال گسترده و جایگزین کشاورزی
- احداث، تجهیز و گسترش تسهیلات بهداشتی- آموزشی و گسترش شبکه‌های ارتباطی مانند خطوط حمل و نقل عمومی و جاده ای
- برقراری امنیت اجتماعی از طریق نهادهای مربوطه
- گسترش سرمایه گذاری‌های دولتی و خصوصی برای تأسیس زیرساخت‌های ضروری
- تربیت و آموزش افرادی که به هر طریق با فعالیت‌های گردشگری روستایی در ارتباط هستند
- تهیه نقشه جامع گردشگری روستاهای مورد مطالعه در این پژوهش و انتشار آن جهت جذب گردشگران خارجی

منابع و مآخذ

- ۱- آرمقانی، م، ش. اسحاقی، ر. ماهری، ا. رضایی، ر. شعبانعلی فمی، ح. ۱۳۹۵. بررسی موانع توسعه گردشگری در مناطق روستایی شهرستان اسکو (مطالعه موردی: روستای ساحلی آق گنبد)، فصلنامه فضای جغرافیایی، ۱۶ (۵۳)، صص: ۲۳-۳۷.
- ۲- ابراهیمی، م. ص. ایزد، ا. ۱۳۹۷. تحلیل آثار گردشگری در توسعه مناطق روستایی استان اصفهان؛ مطالعه موردی روستای گردشگری جاجا، فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، ۷ (۲۶)، صص: ۲۷-۴۱.
- ۳- ازکیا، م و غفاری، غ. ۱۳۸۳. توسعه روستایی با تأکید بر ایران، تهران، نشر نی.
- ۴- ازکیا، م. ۱۳۸۴. مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی روستایی، تهران، انتشارات کیهان.
- ۵- احمدیان، م، ع. علیزاده، ک. بوکانی، ر. ۱۳۹۵. نقش گردشگری در توسعه روستایی شهرستان مریوان، فصلنامه جغرافیا، دوره جدید، ۱۴ (۵۱)، صص: ۳۲۵-۳۵۲.
- ۶- اعظمی، ا. حشمتی جدید، م. سلیمانی، ع. علی بیگی، ا. م. ۱۳۹۵. تبیین اثرات گردشگری بر توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی روستای ریجاب از توابع شهرستان دالاهو در استان کرمانشاه)، فصلنامه میراث و گردشگری، ۱ (۱)، صص: ۲۳-۴۲.
- ۷- برزگر، ص. رضایی، ط. جان بابا نژاد، م. ح. ۱۳۹۵. اثرات گردشگری محلی در توسعه پایدار روستایی (نمونه مطالعاتی: روستای فارسیان)، مجله علمی- پژوهشی میراث و گردشگری، ۱ (۳)، صص: ۱۶۵-۱۸۷.
- ۸- پاپ زن، ع. ح. قبادی، پ. زرافشانی، ک. گراوندی، ش. ۱۳۸۹. مشکلات و محدودیت‌های گردشگری روستایی با استفاده از نظریه بنیادی، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۱ (۳)، صص: ۲۵-۵۲.
- ۹- پاپلی یزدی، م. ح. ۱۳۸۶. گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، تهران، انتشارات سمت.
- ۱۰- رضوانی، م. صفائی، ج. ۱۳۸۴. گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی: فرصت یا تهدید (مورد: نواحی روستایی شمال تهران) فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، ۳۷ (۵۴)، صص: ۱۰۹-۱۲۱.
- ۱۱- روح الله زاده، ق. ۱۳۸۵. گردشگری روستایی و آثار اقتصادی و اجتماعی بر توسعه منطقه‌ای، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
- ۱۲- رومیانی، ا. عینالی، ج. هادی پور، م. ح. جی پور، م. ۱۳۹۵. برآورد و سنجش رابطه اثرگذاری گردشگری با کاهش فقر در مناطق روستایی؛ مطالعه موردی: روستاهای چنگوره و اسماعیل آباد، شهرستان آوج، فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، سال ۴ (۲)، صص: ۸۱-۹۸.
- ۱۳- رهنما، م. ۱۳۸۵. هنگامی که بی‌نوابی فقر را از صحنه بیرون می‌راند، ترجمه حمید جاودانی، تهران، موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی.
- ۱۴- سازمان مدیریت و برنامه ریزی (۱۳۹۵) سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان ایلام، معاونت آمار و اطلاعات، به نشانی الکترونیکی www. Ilam.mporg.ir
- ۱۵- سیر، ر. احمدیان، م، ع. جعفری، ح. علیزاده، ک. ۱۳۹۷. نقش گردشگری در درآمدزایی مناطق روستایی با ارائه یک مدل راهبردی در توسعه گردشگری روستاها (مطالعه موردی: شهرستان فیروزکوه)، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۰ (۲)، صص: ۴۹-۷۷.

- ۱۶- شکوری، ع. بهرامی، ش. ۱۳۹۳. مطالعه تأثیر گردشگری روستایی بر کاهش فقر از منظر معیشت پایدار: مورد روستاهای قلعه نو و کلین شهرستان ری. فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۴(۱)، صص: ۱-۲۴.
- ۱۷- عبداللهی، م و بشیری موسوی، م. ۱۳۹۴. نقش سازمان‌های جامعه مدنی در فقر زدایی، فصلنامه ، ۱۵ (۵۹)، صص: ۷-۳۲.
- ۱۸- عینالی، ج. فراهانی، ج. چراغی، م. عباسی، ف. ۱۳۹۷. ارزیابی نقش گردشگری روستایی در توسعه پایدار جوامع محلی (مورد مطالعه: روستاهای هدف گردشگری استان زنجان)، فصلنامه گردشگری و توسعه، ۷(۲)، صص: ۱۷۱-۱۹۳.
- ۱۹- فرهادیان، ه. ساعتچی، م. عباسی، ع. خسروانی، ف. ۱۳۹۵. بررسی اثرات مختلف گردشگری در توسعه روستایی: مطالعه موردی شهرستان رامسر، فصلنامه روستا و توسعه، ۱۹ (۱)، صص: ۲۷-۵۲.
- ۲۰- قادری، ز. ۱۳۸۳. اصول برنامه ریزی توسعه پایدار گردشگری روستایی، تهران، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.
- ۲۱- قرنی آرانی، ب. ۱۳۹۴. بررسی کمی نقش برنامه ریزی مشارکتی در کاهش فقر روستایی، مورد مطالعه: روستای لزور، مجله جغرافیا و آمایش شهری- منطقه ای، ۵(۱۵)، صص: ۱۱۷-۱۳۶.
- ۲۲- کرمی دهکردی، م. کلانتری، خ. ۱۳۹۰. شناسایی مشکلات گردشگری روستایی استان چهارمحال و بختیاری با استفاده از تکنیک تئوری بنیادی، مجله پژوهش‌های روستایی، ۲ (۳)، صص: ۱-۳۰.
- ۲۳- لطفی، ح. مرادی، ا. خلیفه، ا. حقیقی مطلق، ز. ۱۳۹۵. تبیین اثرات گردشگری در پایداری روستایی (مورد مطالعه: روستای شمشک، استان تهران، فصلنامه مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۱(۳۷)، صص: ۱۱۹-۱۳۳.
- ۲۴- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵) سالنامه آماری، موجود در پرتال سازمانی مرکز آمار ایران، www.amar.org.ir
- ۲۵- مهدوی، د. ۱۳۸۲. نقش گردشگری در توسعه نواحی روستایی پیرامون شهرها، پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۲۶- مهدوی، م. قدیری معصوم، م. قهرمانی، ن. ۱۳۸۷. اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستاییان، فصلنامه روستا و توسعه، ۱۱ (۲)، صص: ۱۹-۴۱.
- ۲۷- میسون، پ. ۱۳۸۷. گردشگری: اثرات، برنامه ریزی و مدیریت، ترجمه روزبه میرزایی، تهران: ترمه.
- ۲۸- نجارزاده، م. نعمت اللهی، م. ۱۳۹۵. بررسی عوامل موثر بر توسعه گردشگری روستایی در راستای پایداری و توسعه جوامع محلی در مناطق نمونه گردشگری، مجله جغرافیا، دوره جدید، ۱۴ (۴۹)، صص: ۲۲۵-۲۴۸.
- ۲۹- نوروزی فرد، ه. خراسانی، م. ا. ۱۳۹۵. برنامه ریزی راهبردی توسعه گردشگری روستایی در نواحی روستایی شهرستان ایزه؛ روستای شیوند. مجله جغرافیا و آمایش شهری- منطقه ای، ۶ (۱۸) صص: ۱۱۹-۱۳۴.

- ۳۰- مطیعی لنگرودی، ح. نصرتی، م. ۱۳۹۰. امکان سنجی توسعه گردشگری در نواحی روستایی از دیدگاه گردشگران (مورد مطالعه؛ بخش گرگان رود)، مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، ۲۲ (۱)، صص: ۶۹-۸۴.
- ۳۱- یاری حصار، ا. باختر، س. ۱۳۹۵. ارزیابی شاخص‌های گردشگری پایدار روستایی از منظر جامعه محلی و گردشگران (مطالعه موردی: شهرستان نیر)، فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، ۶ (۲۲)، صص: ۱۲۱-۱۳۴.
- 32-Baoren,S.2011. Rural tourism in china, *Tourism management*, 32(6), pp. 1438-1441
- 33-Byrd, E. Bosley, H.Dronberger, M. 2009. Comparisons of stakeholder perceptions of tourism impacts in rural eastern north Carolina, *journal of tourism management*, 30 (1), pp. 693-703
- 34-Butler, R. Hall, C, Michael .1998. *Tourism and recreation in rural Areas*. London,Wiley
- 35-Clarke. Denman, R. Hickman, G.Slovak, J.2001. Rural tourism in rozana okres. *Tourism management*, Vol.22, pp.: 193-202
- 36-Cowley, M. Gilmore .2008. Integrated rural tourism: concepts and practice. *Journal of tourism research*. 35 (2). Pp. 316-337
- 37-Giampiccoli, A&Kalis, J.H.2012.Tourism, Food and Culture: Community – based Tourism, Local food and Community Development in pond land. *The journal of culture andAgriculture*, vol.34 (2). Pp. 101-123
- 38-Giaoutzi, M & Nijkamp, p .2006. *Emerging Trends in Tourism Development in an Open World, Tourism and Regional Development: New Pathway*. Aldershot.Uk, Ash gate Publishing Ltd, pp. 1-12
- 39-Holland, J. Burian, M. Dixey, L.2003. *Tourism in poor rural Areas, diversifying the product and expanding the benefits in rural*, paper: No 12
- 40-Kock, M.G.2013. *The Development of an Eco- Gastronomic Tourism (EGT) Supply chain*, PHD thesis, University of central Florida
- 41-Lee, C & Chang, C .2008. *Tourism Development and Economic Growth: a closer look at panels*. *Journal of tourism management*. 29 (1), pp. 180-192
- 42-Miller, G. 2001. *The development of indicators for sustainable tourism*. *Tourism management*, 22 (4).pp. 351-362
- 43-OECD .2005. *OECD working papers series*
- 44-Ross,s& Wall,G. 1999. *Ecotourism: towards congruence between theory and practice*, *tourism management*, 20 (1). Pp. 123-132
- 45-Sebele, L.s .2010. *Community- based tourism ventures, benefits and challenges*: *Journal of tourism management*, 23(3). pp.233-244
- 46-Sharpely, R .2002. *rural tourism and the challenge of tourism Diversification. The case of Cyprus*, *journal of tourism management*, 23(3), pp. 233-244
- 47-Snieska, V. Barkauskiene, K. Barkauska, V .2014. *the impact of economic factors on the development of rural truism: Lithuanian case, social and behavioral sciences*, 156. Pp. 280-295

-
- 48-Stefano Vic, V .2010. Economics of Tourism, faculty of sciences, Nis.
- 49-Tsaur, s. yu. C. lin, j. 2006. Evaluating Ecotourism sustainability from the integrated perspective of resource, community and tourism. *Tourism management*, 27 (4). Pp. 640-653
- 50-Tosun, C .2002. Host perception of impact: A comparative tourism study, *Annals of tourism Research*, Vol.19
- 51-WTO .2008.the Role of Transnational Enterprises in the Development of Tourism. Madrid, WTO
- 52-Zhang, X .2012. Research on the development Strategies of Rural Tourism in Suzhou based on SWOT analysis, *journal of Energy Procedia*, Vol, 16, part B, PP. 1295-1299